

De verloren kinderen van Berlijn

Anne Stern bij Boekerij:

De *Vrouwen van Berlijn*-serie:
Schaduw en licht
De verloren kinderen van Berlijn

Anne Stern

*De verloren kinderen
van Berlijn*

Als er een pasgeboren baby verdwijnt, zet verloskundige
Hulda Gold alles op alles om het kind terug te vinden

Deel 2 van de *Vrouwen van Berlijn*-serie

Vertaald uit het Duits door Sander Hoving

ISBN 978-90-225-9988-4
ISBN 978-94-023-2198-2 (e-book)
NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Fräulein Gold – Scheunenkind*
Vertaling: Sander Hoving
Omslagontwerp: Bürosüd
Omslagbeeld: © Bildarchiv Pisarek/akg-images (AKG406867)
Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam

© 2020 Rowohlt Verlag GmbH, Hamburg
© 2024 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De vertaling van het fragment uit *Het kunstzijden meisje* van Irmgard Keun (p. 5) is van Dineke Bijlsma.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

‘Ik hou van Berlijn met een angst in mijn knieën en weet niet wat ik moet eten morgen, maar het maakt me niet uit – ik zit bij Josty op Potsdamer Platz en er zijn zuilen van marmer en een immense ruimte. Ik heb de hele tijd op de Leipziger Platz gelopen en de Potsdamer. En uit bioscopen komt muziek (...) en iedereen zingt.’

Irmgard Keun: *Het kunstzijden meisje*, 1932

Proloog

Donderdag, 13 februari 1902

Zo snel ze kon rende Ruth door de donkere straat, de sneeuw dempte het geluid van haar laarsjes. Ze keek geschrokken om toen het gehuil van een hond, langgerekt als dat van een wolf, over de lage daken van de sjetel weerklonk. Ze hijgde, haar hart sloeg verwijtend tegen haar borst. Toen holde ze verder. Ze probeerde haar voeten zo zacht mogelijk neer te zetten, zodat de zolen van haar laarsjes de grond nauwelijks raakten. Maar het was niet eenvoudig om zo snel te lopen, te vliegen bijna, en niet uit te glijden.

Alle ramen waren donker, de bewoners van de Joodse wijk in het kleine Galicische stadje sliepen. Hier en daar klapperde een vensterluik in de wind, loeiden de koeien in de stallen achter de ineengedoken huizen in hun dromen.

Als er nu maar niemand naar buiten kwam om op de hoek van een huis zijn behoefte te doen!

Ruth haastte zich verder, sloeg op de Schuhmachergasse de Bäcker-gasse in, waar haar familie woonde. Ze kende elke steen hier, elke dakgoot, elke dakpan. Maar in het maanlicht lichtte de sjetel vreemd op, als betoverd. Met een goede of een kwade spreuk? Ze kon het niet zeggen. Ze wist alleen dat wat ze had gedaan haar tot een melaatse maakte, een onaanraakbare die door haar ouders verstoten en door haar verloofde verbannen zou worden, sneller dan ze het Sjema Jisrael kon opzeggen. Maar waarom voelde ze

zich dan zo levend, gelukkig tot in de laatste vezel van haar lichaam? Er trok een rilling over haar huid toen ze de hoofddoek over haar volle haar strakker trok en aan hém dacht, aan zijn handen, zijn lach, zijn geur van leer en lijm. Sommigen noemden de jonge schoenlapper een hartendief, vanwege zijn moedervlek. Die naam paste bij hem, vond Ruth. Hij was fantastisch, ze vond hem zo mooi en goed als een engel. Maar hij was geen Jood. En het verbodene, dat ze nu al voor de derde keer in de donkerste hoek van zijn werkplaats hadden gedaan, midden in de nacht en met de vallende sneeuw voor de kleine ramen van de ruimte als enige getuige, dat was niet goed. Ruth was aan Avraham Rothmann beloofd en zou over een paar weken, nog voor Pesach, met hem onder de choepa staan. Haar vader had al hun familieleden en bekenden uitgenodigd, want al liepen de zaken slecht, als je enige dochter trouwde, liet je je natuurlijk niet kennen. Ruth zou met de bakkersknecht van haar vader trouwen, die vlijtig was en sterk, die van wanten wist en de zaak zou overnemen als haar vader ooit niet meer kon werken. De winkel zou op haar trouwdag heerlijk ruiken, naar zoet brood en maanzaadcake en koegel, een zoete ovenschotel met meelballetjes. Haar moeder zou huilen. En zij, Ruth, zou haar tanden op elkaar klemmen en glimlachen, zielsgelukkig, zoals het een bruid betaamt. Maar voor het zover was, dacht ze terwijl ze naar haar ouderlijk huis wankelde, volgde ze de witte wolkjes die haar adem voor haar vormde, voor het zover was, kon ze niet ophouden het slechte te doen. Het slechte, dat zo goed voelde.

Overdag, als ze met haar moeder en haar kleine broertjes in het kleine huis zat of de binnenplaats veegde, leken die nachten ver weg en onwerkelijk. Alsof niet zij, Ruth, het was geweest die naar de vreemde man in de schoenmakerij was gelopen, maar een andere vrouw die dapperder was en niet die strak gevlochten vlechten had waarmee ze haar wilde lokken temde. Een vrouw die voor de liefde alles op het spel zette. Maar als de schemering over de sjetel neerdaalde, dan voelde ze iets trekken in haar lijf onder de omslagdoek, alsof de schoenmaker een zijden draadje aan haar hart had vastgeknoopt en eraan trok, elke avond. Dan wachtte ze

tot haar ouders in de kamer ernaast sliepen, luisterde ze gespannen naar de rustige, vlakker wordende ademhaling van haar broer in de slaapkamer, en klauterde ze door het luik naar de ijskoude straat. Ze wist dat het pure waanzin was, want wat als deze nachten met hem in de werkplaats consequenties zouden hebben? Wat zei de oude Zofia altijd, die op maandag in de bakkerij schoonmaakte? Dat de liefde waanzin was en je gek kon maken als je niet uitkeek.

Nou, dacht Ruth terwijl ze een juichkreetje onderdrukte, en met een touwtje dat ze eerder buiten had gehangen het luik opentrok en behendig als een aal teruggleed in de kamer, nou, ze keek helemaal niet uit. En toch was ze nooit eerder in haar kleine leven zo gelukkig geweest.

Zondag, 21 oktober 1923

‘Juffrouw Hulda!’ riep Bert, de krantenverkoper van de Winterfeldtplatz, opgewonden met zijn armen zwaaiend.

Zoals altijd droeg hij zorgvuldig uitgekozen kleding, een flanelen pak met bijpassende bolhoed en, omdat het in deze tijd van het jaar al fris werd in zijn onverwarmde kiosk, een zwarte fluwelen jas over zijn colbertje. Op zijn hals prijkte het donkerrode zijden strikje, dat aangaf dat het vandaag zondag was.

Hij zag eruit, dacht Hulda glimlachend, alsof hij bij een galadiner was uitgenodigd in plaats van dat hij in weer en wind kranten op het plein moest verkopen. Hoewel ze, toen ze dichterbij kwam, de sleetse plekken op de zachte stof zag, de versleten mouwen van de oude jas. Ook voor Bert stopte de crisis nu eenmaal niet. De misère, die eigenlijk al sinds het begin van de oorlog aanhield, al was die allang afgelopen, betrof ook hem.

‘Hoe staat het ermee?’ vroeg ze, toen ze bij hem was aangekomen. Ze zette de zware leren tas op de grond. Ze werkte als vroedvrouw in de wijk en zeulde voortdurend een halve dokterspraktijk met zich mee, dat gevoel had ze tenminste. Allerlei middeltjes, tincturen, een hoorbuis, kompressen en buikbanden. Ook ’s zondags, als andere mensen vrij hadden, rende ze rond om voor de kraamvrouwen te zorgen, want pasgeborenen trokken zich niets aan van de kalender en het nieuwe leven, dat zich een weg naar buiten baande, maalde niet om de vrije tijd van een vroed-

vrouw. Ze wreef over haar vingers, waar het leren hengsel in haar vlees had gesneden.

Bert kwam speciaal voor haar zijn stalletje uit, boog en gaf haar een handkus, alsof ze de koningin van het bal was.

‘Het is een gekkenhuis hier,’ zei hij, terwijl hij over zijn verzorgde snor streek. ‘Het is een waanzinnige tijd. Er zijn alweer nieuwe bankbiljetten, niet te geloven. Dus...’ Hij zocht in zijn jaszak en gaf haar een biljet aan. ‘Eigenlijk is het een oud biljet. Maar de opdruk is gloednieuw.’

Hulde pakte het geld aan en bekeek het ongelovig. Oorspronkelijk was er *1000 Mark* op gedrukt, maar nu stond er in dikke rode letters *10 Milliarden* overheen. Ze snoof, het zag er absurd uit. Zoals het nepgeld van een dolgedraaid denkbeeldig land. Maar het was Duits geld, reëel en een geldig betaalmiddel, tot op zekere hoogte in elk geval.

Want hoewel een paar maanden eerder niemand in het land een dergelijk bedrag op zak had, kreeg je er tegenwoordig niet meer voor dan de hoogstnoodzakelijke levensmiddelen.

‘Een klant van mij werkt bij het uitgiftebureau van de Reichsbank,’ zei Bert en hij schudde zijn hoofd. ‘Hij zegt dat ze daar het papiergeld torenhoog op de tafels stapelen. Koeriers brengen het met vrachtwagens weg. Binnenkort is het voordeliger om met de bankbiljetten je woning te behangen of de kachel aan te maken dan om er iets voor te kopen.’

‘Maar waarom doet de politiek niets?’ vroeg Hulda en ze fronste haar voorhoofd. ‘Hoelang moet dit zo verdergaan?’

‘De politici verspillen hun tijd met bekvechten over mogelijke oplossingen,’ zei Bert. ‘In elk geval heeft Stresemann de rampzalige staking in het Ruhrgebied beëindigd. Maar nu moet de munt dringend worden gestabiliseerd, anders gaat hier alles naar de verdommenis.’

‘Ik begrijp het niet,’ zei Hulda bedeesd, zoals altijd als het ging over hyperinflatie, waarvan de logica haar ontging. Politiek was voor haar altijd al een boek met zeven zegels geweest, net als de wereld van de getallen. Maar in deze tijd was het onmogelijk om de politiek te ontwijken, ze doordrenkte het leven van de kleine

luiden en de hoge heren, of ze wilden of niet.

‘Hoe heeft het zo ver kunnen komen?’ vroeg ze, terwijl ze snel de koppen in Berts krantenrek doornam. Het papier fladderde aan de metalen beugels in de herfstwind.

‘Geld is net een levend wezen dat ons door de vingers glipt,’ zei Bert. ‘Het leeft volgens zijn eigen wetten, die wij mensen volkomen hebben genegeerd. De waarde van de mark is zo diep gezonken, dat hij binnenkort het middelpunt van de aarde bereikt.’

‘Ik dacht dat Stresemann daar een stokje voor zou steken?’ Hulda had daar ergens iets over gelezen en was bijna trots op het kleine brokje kennis waarmee ze aan de discussie kon bijdragen.

‘Hij is onze laatste hoop,’ zei Bert en Hulda zag zijn zorgelijke, sombere blik, iets wat niet bij zijn vriendelijke karakter paste. ‘Hij moet het roer eindelijk omgooien en ervoor zorgen dat het land niet onder een enorme aardverschuiving wordt bedolven. Anders zou ik niet weten wat er met ons allemaal gaat gebeuren.’

Hulda voelde zich ongemakkelijk. Meestal probeerde ze dit soort dingen niet tot zich toe te laten. Ze had toch al een leven vol zorgen om haar kraamvrouwen, met te veel werk en vermoeidheid en geldgebrek. En dan was er nog Karl, de geheimzinnige inspecteur, met wie ze afgelopen jaar een relatie was begonnen die zo bestendig was als een blad in de wind. Ze kon nog steeds niet echt wijs uit hem worden, zijn humeur was zo grillig als het Berlijnse weer in april. Ze dacht aan zijn lichte ogen achter de brillenglazen met de barst waar hij, onverschillig als hij was, nooit iets aan deed, en moest glimlachen. Toen merkte ze dat Bert naar haar keek en ze liep rood aan.

‘Een biljoen voor uw gedachten,’ zei hij en hij lachte zijn ondoorgrondelijke zachte lachje, waar ze zo van hield en tegelijk bang voor was. Ze kenden elkaar al sinds Hulda een klein meisje was, en het lukte haar nooit om het kind in zichzelf af te schudden als ze met hem praatte. Alsof ze nooit aan zijn ironische zorgzaamheid zou kunnen ontsnappen, al zou ze honderd worden.

‘Neem me niet kwalijk, meneer Bert. Wat zei u daarnet?’

‘O, niets, alleen dat ik chaos en anarchie in ons mooie land ver-

wacht, ontelbare doden en een gevecht op leven en dood.’

Hulda keek hem onderzoekend aan. Was dat een grapje of meende hij het? Blijkbaar allebei tegelijk, dacht ze gealarmeerd.

‘Juffrouw Hulda,’ zei Bert vriendelijk en hij legde zijn hand op haar arm. ‘Ik wilde u niet laten schrikken. Op een of andere manier zal het wel verdergaan. Dat zal wel moeten, nietwaar?’

Ze knikte, niet erg overtuigd, en keek naar de andere kant van het plein, waar de zondagse kerkgangers uit de Matthiaskerk druppelden. Even was ze verbaasd, wist ze niet zeker of ze het wel goed zag. Toen herkende ze de pastoor in zijn zwarte soutane. Hij had een enorme wasmand naast zich neergezet, waarin zijn schaapjes bij het verlaten van de kerk massaal bankbiljetten stortten, alsof het dorre bladeren waren.

‘Pastoor Von Galen houdt de collecte,’ zei Bert en hij knipperde tegen het waterige oktoberzonnetje, dat zich meteen weer achter de grijze wolken verborg. ‘Het kerkzakje heeft afgedaan. En wie weet heeft hij komende zondag een badkuip of zelfs een vrachtwagen nodig.’

Hulda giechelde, het was een absurd idee. Maar meteen daarop verging het lachen haar, toen ze het stel herkende dat nu uit de kerk kwam. Een stevig gebouwde man in bruin pak die een sportpet in zijn hand hield, arm in arm met een ranke blondine.

‘Ach, meneer Winter junior,’ zei Bert, opnieuw met een kleine glimlach in zijn stem. ‘En de betoverende Helene.’

‘Het mooiste paar van het plein,’ zei Hulda spottend en ze draaide zich schijnbaar ongeïnteresseerd om.

Maar Bert kon ze niet om de tuin leiden. ‘Nog steeds een bloedend hart?’ vroeg hij met opgetrokken wenkbrauwen.

Ze schudde haar hoofd en probeerde een vastberaden gezicht te trekken. ‘Gebeurd is gebeurd.’

‘U valt in herhaling, juffrouw,’ zei Bert. ‘En wie zichzelf herhaalt, liegt, wist u dat niet?’

‘Goeie god, wat wilt u eigenlijk van mij?’ vroeg Hulda kwaad. ‘U weet toch dat dat verhaal met Felix een baard heeft tot hier.’ Ze maakte een gebaar dat aangaf hoe lang de baard was. ‘Bovendien ben ik zelf allang bezet.’

‘De knappe inspecteur, ik weet het. Wanneer wordt hij eigenlijk officieel aan mij voorgesteld?’

‘U kent hem toch al,’ zei Hulda en ze hoorde zelf hoe koppig ze klonk.

‘Maar bij die ene toevallige ontmoeting, ruim een jaar geleden, toen mijn nietswaardige persoon hem de weg naar u heeft gewezen, is het gebleven.’ Bert veegde een denkbeeldig stofje van zijn mouw. ‘Sindsdien heeft hij zich hier uiterst zelden vertoond. Vindt u niet dat ik het als goede oude vriend heb verdiend om de man van uw hart beter te leren kennen? Tenzij...’ Hij stokte, zweeg en keek haar veelbetekenend aan.

‘Wat?’ vroeg Hulda ongeduldig, terwijl ze wist dat ze het niet wilde horen.

‘Tenzij jullie er allebei helemaal niet zo zeker van zijn hoe de harten er werkelijk voor staan.’

‘Lariekoeke,’ zei ze geërgerd en ze wuifde zijn woorden weg. ‘U bent al net zo’n erge kletstante als mijn hospita.’

‘Ach, mevrouw Wunderlich.’ Er verscheen een dromerige uitdrukking in zijn ogen. ‘Zij is gewoon een dame met een goede neus voor de dingen.’

‘Hou me ten goede, meneer Bert, maar ik heb maling aan mevrouw Wunderlichs goede neus. En ook aan de uwe.’

Met die woorden greep Hulda haar tas, draaide zich om en beende langs Berts kiosk heen. Maar het volgende moment al had ze spijt van haar onbehouwen aftocht, want ze botste bijna tegen Felix Winter op, met wie ze vele jaren eerder verloofd was geweest en die zojuist met zijn kersverse eega het plein was overgestoken.

‘Goedendag, Hulda,’ zei Felix, terwijl hij haar met zijn bruine ogen trouwhartig aankeek. Maar achter zijn warme blik dacht Hulda een zweem van nervositeit te ontdekken. ‘Alles goed met je?’

‘Ja, dank je wel,’ zei ze en ze keek ongemakkelijk naar Helene die een paar stappen verderop aan haar roze, zijden jurk stond te plukken en vervolgens haar chique wollen jas strakker om zich heen trok. Aandachtig bestudeerde ze de asters in de potten van

de bloemenkraam naast Berts paviljoen, waarvan de eigenares wachtte op de zondagse wandelaars die een cadeau voor een bijzondere gelegenheid of een bloemstuk voor het kerkhof wilden kopen. De misère die veel Berlijners vast in zijn greep had, had blijkbaar een grote boog om Helene gemaakt.

‘En met jou?’

‘Ik mag niet klagen,’ zei Felix zo stijf dat Hulda huiverde. ‘Het café loopt als een trein. Iedereen is gezond en wel.’ Hij wipte van het ene been op het andere. ‘We moeten verder, mijn moeder verwacht ons.’

‘Gehaktbrood met gekookte aardappelen?’ vroeg Hulda glimlachend. Ze kende de fabelachtige kookkunst van Wilhelmine Winter maar al te goed. Het was, vond Hulda, de enige goede eigenschap van Felix’ moeder, die verder vooral neigde naar bekrompenheid en ruzie zoeken.

Felix beantwoordde haar glimlach en keek heel even ondeugend en vrolijk, net als vroeger. ‘Jij vroeg altijd twee keer om een extra portie,’ zei hij. ‘Je bent altijd al een veelvraat geweest.’

‘Dat moet jij zeggen,’ zei Hulda lachend. Toen zag ze het zure gezicht van Helene, die nu op Felix af stapte en haar melkwitte hand met de perfect gemanicuurde nagels op zijn mouw legde.

‘We moeten gaan, mijn lieve Felix,’ zei ze zonder Hulda een blik waardig te keuren. Ze klonk nasaal en geaffecteerd, wat direct Hulda’s weezin wekte. ‘Weet je,’ voegde Helene er met een kokette blik aan toe, ‘het is niet goed om lang te staan in mijn toestand.’

Hulda deed haar mond open en weer dicht. Ze voelde zich als een vis op het droge. Ze staarde naar Felix, die zich opgelaten leek te voelen dat Helene het nieuws er tussen neus en lippen uit had geflapt.

‘Dan denk ik dat ik jullie moet feliciteren,’ zei ze, terwijl ze haar best deed om rustig te ademen en de stekende pijn in haar buik te negeren.

‘Hartelijk dank,’ zei Helene, en voor het eerst keek ze Hulda rechtstreeks aan. Ze knikte minzaam. Haar lichtblauwe ogen waren als die van een pop, groot en rond en uitdruktingsloos. Of

misschien niet, want nu leek er heel stilletjes iets in te glinsteren wat Hulda deed slikken: triomf.

Toen dwaalden Helenes ogen naar de voorpagina van de *Vossische Zeitung* aan een haak van Berts kiosk, waarop een foto van Stresemann prijkte. Zijn ronde hoofd met het weinige haar was gemakkelijk te herkennen. De jonge vrouw trok een zuur mondje.

‘Die dictator met zijn kliek, de Jodenvrienden. Wat een schande heeft hij over ons land gebracht met het opgeven van het Ruhrgebied!’ Ze wendde zich tot Felix. ‘Papa windt zich vreselijk op. Alsjeblieft, als we dit weekend naar mijn ouders gaan, noem dan in hemelsnaam niet zijn naam of die van Seeckt, die landverrader, die zich opperbevelhebber van het leger noemt en met een Jodin slaapt.’

Felix schraapte zijn keel, hij leek niet op zijn gemak. ‘We moeten er echt vandoor,’ zei hij. Hij knikte nog een keer naar Hulda en trok zijn blonde vrouw met zich mee.

Hulda keek hoe de twee over het plein verder naar het noorden liepen, waar het huis van de Winters in een zijstraat lag.

Bert was uit zijn kiosk gekomen en achter haar gaan staan.

‘Potverdikkie!’ zei hij, en ze draaide zich om. ‘Dat noem ik nog eens nieuws. Bijna een extra editie waard, vindt u ook niet? Misschien moet ik de pers informeren, dan zou ik nog wat geld krijgen voor het verspreiden van dit schandalige verhaal.’ Toen klakte hij met zijn tong. ‘Ik hoop dat domheid niet erfelijk is,’ voegde hij eraan toe. ‘Tenslotte kan het arme kind er niets aan doen dat haar moeder uit een nazifamilie komt.’

‘Ik zou het nieuws maar voor me houden als ik u was,’ zei Hulda en ze schudde geërgerd haar hoofd. Ze zette de zware tas weer neer. ‘Felix leek er helemaal niet blij mee dat Jan en alleman het op deze manier te weten komt. De zwangerschap lijkt me ook niet zo ver gevorderd te zijn, Helene is nog zo slank als een den.’

Ze ging met haar handen over haar heupen, die opeens breder leken dan normaal. Vandaag droeg ze haar verpleegstersuniform, een grijs kostuum met een witte blouse, waarin ze de vrouwen bezocht die ze als vroedvrouw bijstond. Niet omdat ze zich er bij-

zonder prettig in voelde, maar een uniform gaf de zwangere vrouwen, de kraamvrouwen en hun familie een goed gevoel, het gevoel dat ze in goede handen waren.

Maar vandaag, herinnerde ze zich, zou ze het witte kapje op haar korte donkere haar moeten vervangen door een hoofddoek. Ze opende snel haar tas en haalde er een effen katoenen sjaal uit. Ze bond hem om haar hoofd, knoopte de uiteinden aan elkaar en controleerde met behendige vingers of er nog brutale lokken uitstaken die ze in toom moest houden.

Bert observeerde haar en er verscheen een verbaasde uitdrukking op zijn gezicht.

‘Juffrouw Hulda,’ zei hij, ‘bent u dan toch bij een religieuze orde gegaan?’

‘Natuurlijk niet,’ antwoordde ze terwijl ze de donkere stof nog een laatste keer over haar voorhoofd gladstreek. ‘Maar ik neem nu de S-Bahn naar Mitte, naar de oude Spandauer Vorstadt.’

‘Naar het Scheunenviertel, als ik uw uitdossing juist interpreteer,’ zei Bert.

Ze knikte verbaasd. ‘Hoe weet u dat?’

‘De juffrouw is niet de enige met een goede speurneus.’ Hij lachte. ‘Waar anders in Berlijn bedekken de vrouwen hun haar zo zorgvuldig, alsof er iets te zien valt?’

Hulda knikte, hij had gelijk. Want de mode van de grote stad liet steeds meer zien, de rokken toonden schandalig veel been, en het haar werd door veel moderne jonge vrouwen open en los gedragen.

‘Ik bezoek een zwangere vrouw uit een orthodox gezin.’

‘En waaraan hebt u die eer te danken?’

Ze aarzelde. ‘U kent mijn vader toch?’

‘Natuurlijk. Een getalenteerde schilder! Jammer dat hij destijds onze mooie buurt heeft verlaten. Ik had vaak een gecultiveerd gesprek met hem over kunst, onder het genot van een sigaar.’

‘Tegenwoordig woont hij in Charlottenburg. Hij heeft daar een huis met een atelier, en ramen van de vloer tot het plafond, heb ik gehoord. Ik ben er nooit geweest.’ Ze haalde even adem en praatte snel verder. ‘Hoe dan ook, via de Akademie der Künste heeft hij

ook contact met Joden. Met andere Joden, bedoel ik, Galicische Joden.’

‘Arme Joden dus,’ zei Bert, op zijn hoede.

Hij had gelijk, de bewoners van het Scheunenviertel stonden, in tegenstelling tot de Joodse bankiers en advocaten die rond de Reformsynagoge in Charlottenburg woonden, niet bekend om hun welstand en hoge opleidingsniveau. Eerder om bittere armoede.

‘En nu zoekt een van die Galiciërs een Joodse vroedvrouw,’ voegde Bert eraan toe. Het was geen vraag, eerder een constatering.

Hulda kromp ineen. Maar toen knikte ze weer, met tegenzin. ‘Dat klopt. Ik hang mijn herkomst niet aan de grote klok, dat weet u. Ik ben niet religieus opgevoed, ik ken de feestdagen nauwelijks. En volgens de Joodse traditie ben je alleen Joods als je een Joodse moeder hebt, wat bij mij niet het geval is. Maar af en toe zijn er mensen die liever een halve Jodin hebben dan helemaal geen. En dan help ik graag, dat is tenslotte mijn beroep. Een bevalling is een bevalling, of het nu met een mezuzah naast de deur is of onder een houten kruis.’

‘Je nieuwe klanten zien dat vast anders,’ zei Bert. ‘Religie speelt een grote rol in het Scheunenviertel. Bent u er de laatste tijd nog geweest? Er zijn daar straten met meer Hebreeuwse dan Duitse letters op de winkelruit. En mijn snor is erbarmelijk vergeleken met de prachtige exemplaren die de heren daar dragen.’

‘Ik geef niet om winkels of baarden,’ zei ze. ‘Ik wil alleen het kind daar gezond en wel ter wereld brengen, dat is alles.’

‘Maar zeg achteraf niet dat ik u niet heb gewaarschuwd. En pas op, in het Scheunenviertel zitten tenslotte niet alleen Joden, maar ook allerlei andere lieden. Twijfelachtige kunstenaars, helers en hoeren zo ver het oog reikt. Je kunt net zo goed een vrouw op de maan verlossen, zo ver is dit fantastische gekkenhuis verwijderd van ons vredige Schöneberg.’

Hulda keek nieuwsgierig naar Bert, wiens ogen ondanks zijn waarschuwende woorden enthousiast schitterden. ‘Denkt u echt zo positief over onze buurt? Armoede, prostitutie, afpersing... die

komen hier toch ook op grote schaal voor?’

‘Dat kan wel zijn,’ zei hij. ‘Maar vergeleken met het Scheunenviertel zijn de pooiers hier weeskinderen en de hoeren kuise engelen. En toch weet ik niet of het daar de hel is of de hemel. Want je kunt er heerlijk eten, de beste sigaren kopen en eigenlijk alles kopen wat je in je stoutste dromen had durven hopen.’ Hulda giechelde. Ze werd steeds nieuwsgieriger. Ze was eigenlijk zelden in de smalle wijk ten noorden van station Börse in het onlangs tot Mitte omgedoopte stadsdeel geweest, en kende de huidige situatie daar alleen van horen zeggen. Het zou interessant zijn om zich er vandaag zelf een beeld van te vormen. Tegelijk merkte ze dat ze nerveus was. Wat zou haar in de smalle straatjes en in het huis van de Rothmanns te wachten staan?

‘U maakt zich zorgen,’ merkte Bert op.

Verdomme, dacht Hulda, waarom doorzag hij haar altijd?

‘Nou, er schijnen wat problemen in de familie te zijn,’ zei ze schoorvoetend. ‘Er klopt iets niet, zoveel is mij te kennen gegeven. Iets met de jonge moeder. Ik weet alleen niet wat.’

‘Daar komt u wel achter.’

‘Juist,’ zei ze. ‘En wel vandaag.’

Zondag, 21 oktober 1923

De stad slokte het licht op, verstikte het tussen de hoge muren van de roetzwarte gevels en liet het niet meer los. Toen Tamar Rothmann haar gezicht ophief om tegen beter weten in naar de grijze lucht te kijken, op zoek naar een sprankje licht dat haar hart zou verlichten, werd ze onmiddellijk teleurgesteld. De grijs-witte duiven vlogen op, het klappen van hun vleugels weerkaatste tegen de huizen als zweepslagen. Het rook naar kou, naar de rook uit de talloze schoorstenen en naar het afval dat zich langs de hobbelige stoeprand ophoopte, als een onhandig gestikte zoom.

Tamar keek om zich heen. Een vermoeide hoer strompelde uit een souterrain in de Schendelgasse, groot als een muizenhol, en liep met haar oude gezicht in gescheurde kousen verder, de Grenadierstrasse af naar het noorden.

Een paar haveloze kinderen speelden op het plaveisel, een van de snotapen had een aftandse fiets en liet zijn verbaasde bewonderaars er een voor een op klimmen en er een rondje mee rijden. Slechts een paar kinderen droegen schoenen, de meeste waren blootsvoets, ondanks de kille herfstlucht.

Er liep een ietwat groezelige vrouw langs. Ze duwde een kinderwagen waarvan de bekleding ooit wit was geweest, maar nu, nadat het kroost uit de hele buurt erin had gelegen, stond de mousseline stijf van het vuil.

‘Annegret, *mamele!*’ riep een andere in het zwart geklede

vrouw haar toe, die zojuist haar hoofd uit een van de ramen boven de melkwinkel stak. EIEREN, MELK, KAAS, BOTER stond er in witte letters op de stenen geschreven, met ernaast een bordje dat beloofde: KOOSJER. Er had zich een lange rij gevormd; aangezien je voor een brood enkele miljarden mark moest betalen, lukte het de verkopers in de winkels nauwelijks het geld snel genoeg te tellen, en werd het geduld van de klanten zwaar op de proef gesteld.

Vandaag was het zondag, maar niet alle winkels namen de zondagsrust in acht, want voor Joodse winkeliers was het een normale doordeweekse dag.

‘Mazzeltof, Annegret! Hoe gaat het met je *lib eyngl*?’

‘Dag Rivka,’ antwoordde de jonge moeder, terwijl ze de kinderwagen dichterbij de muur van het huis duwde om een praatje met haar kennis te maken. ‘Het gaat goed met de kleine Helmut.’

‘Dat is ook geen kunst.’ Rivka lachte en leunde verder uit het raam om het kind beter te kunnen zien. ‘De hele dag warm ingepakt in zijn kinderwagen en altijd genoeg te eten. Tegen de tijd dat hij voor je man in de sigarenfabriek moet ploeteren, zal hij er nog aan denken.’

‘Maar het duurt nog wel even voor het zover is,’ zei de moeder, terwijl ze liefdevol de wang van haar kindje streelde.

Opnieuw lachten de vrouwen, een vertrouwd geluid dat helder door de grauwe straat klonk. Tamar benijdde hun vriendschap, de natuurlijke vertrouwdheid tussen twee vrouwen die elkaar al lang kenden en wier leven, ondanks hun verschillende achtergrond, dezelfde weg volgde. Dat leven was hard, dat kon je zien, vol ontberingen en zwaar werk. Maar ze wisten tenminste wie ze waren. En wie ze in de toekomst zouden zijn.

Tamar liet haar blik door de straat dwalen. Een onafzienbare reeks winkels, Hebreeuwse en Duitse letters schreeuwden de vele voorbijgangers toe wat er te koop was. Voor de grote azijnfabriek Franz Heinn stond een lege paard-en-wagen; waarschijnlijk hadden ze nieuwe vaten geleverd. Bij Carl Dietrich Gemischtwaren werden koffie, suiker, thee en allerlei benodigdheden voor de was verkocht, zoals op een roestig bord stond te lezen. Voor een sto-

kerij liet een groep Russische mannen een fles rondgaan. Orthodoxe Joden trokken aan Tamar voorbij, met lange baarden en jassen, die hun rabbi volgden naar een van de vele *stiblechs*, gebedsruimtes die door de buurt verspreid lagen als honingraten in een bijenkorf. Het was tijd voor het dagelijkse middagebed.

Een windvlaag veegde een paar dorre bladeren en een oude, gescheurde krant over de straat. Een kop luidde: *Schwarze Reichswehr bedreigt hoofdstad.*

Tamar huiverde. Ze kon niets met het nieuws beginnen, maar de woorden maakten haar bang. De Duitse woorden waren vaak koud en hard, net zo scherp als de randen van de ijsblokken die 's zomers de huizen werden binnengedragen om het voedsel goed te houden. Ze trok de donkere wollen jas, die meer uit lapjes dan uit stof leek te bestaan, strakker om haar borst. Snel controleerde ze of de stof haar lange zwarte haar nog bedekte, zoals haar echtgenoot van haar verwachtte, en keek weer naar de lucht.

Waar zij vandaan kwam, had het licht niet zo'n vuilgrauwe kleur. Dat was zacht en scheen zelfs in de herfst mild over de witte en gouden daken van Smyrna in Klein-Azië. Van de zee, turkoois glinsterend in de zon, kwam een tere bries, zout en zoet tegelijk. En in de haven lagen schepen uit de hele wereld die hun bonte lading uitspuwden, zoals de walvis de verbaasde Jonas. Maar dat was een andere tijd, een ander leven. Zelfs haar naam had ze nog niet gehad, was niet Tamar Rothmann geweest, maar Anahit, een andere vrouw. Een vrouw met een plek waar ze thuishoorde, een vrouw met een hart dat gestaag klopte en niet pijn deed als een wond.

Maar hun stad bestond niet meer, was voor haar ogen afgebrand, in de as gelegd. En de zee die tegen de havenmuren sloeg was rood geworden van het bloed van de Armeniërs, haar volk.

Ze dacht aan haar moeder, al schoten daardoor weer tranen in haar ogen, die ze haastig wegveegde. Wat had ze altijd gezegd? *Je bent een mooie vrucht, zacht en zoet als dadels, met een stevige kern. Vergeet dat niet.* Tamar glimlachte door haar tranen heen. Hoe had ze dat ooit kunnen vergeten? Het was het laatste wat ze van haar moeder had gehoord. Maar vandaag voelde ze zich alsof

die kern, haar hart, in steen was veranderd in haar borst.

Behalve als Zvi in de buurt was, dacht ze, terwijl ze ongeduldig door het vuile raam gluurde van de winkel waar ze voor stond te wachten. Maar van haar man was niets te bekennen.

Boven de deur zwaaide een bord met Hebreeuwse letters in de herfstwind, het piepte zacht. Drie mannen met hoeden stonden ervoor, een eindje van haar vandaan. Ze rookten pijp en spraken in die vreemde taal die Tamar niet goed verstond, zelfs na maanden in het Scheunenviertel. Het was Jiddisj, vol lange i-klanken, vol uitgedemde sj-klanken die in je keel bleven steken. En toch leek de taal op het Duits, dat haar inmiddels veel vertrouwder in de oren klonk. Duits, dat had ze ook gesproken na haar vlucht uit Smyrna naar Galicië, waar de meeste mensen tegenwoordig Pools spraken, maar waar het Duits niet vergeten was. Duits, dat was de taal van haar liefde. Haar taal met Zvi.

Waar bleef hij nou?

Toen, eindelijk, kwam hij de winkel uit. Hij hield een bos perterzelie omhoog met een triomfantelijk gebaar alsof het een lauwerkrans was die hij zojuist had gewonnen en zwaaide naar haar. Tamar glimlachte en streelde de dikke buik onder haar jas. Het kind in haar buik bokste en schopte uitbundig, alsof het haar geluk kon voelen. Haar man was haar vreugde, haar leven, haar maan aan de hemel. Hij was haar redding en haar thuis, en hier al helemaal, in een vreemd land waar ze geen van beiden thuishoorden. In deze kille, grijze stad die Berlijn heette, met de smalle huizen en smerige binnenplaatsen waar geen zonnestraal in doordrong. In deze stad die zo vol mensen was, met gerimpelde, gehavende gezichten, met harde ogen en handen, en bij wie je je toch zo alleen voelde alsof je in het heelal was.

Opnieuw ging er een rilling over Tamars huid, ze wankelde lichtjes, maar daar was hij al, daar was Zvi, vlak naast haar. Zijn kleine ogen schitterden achter zijn bril van vreugde om zijn buit, zijn gouden baard glansde. Hij pakte haar bij de arm en leidde haar door de straat, kletsend over de gestegen prijzen en de schapenbout die hij had gejat en nu veilig en wel onder zijn jas droeg. Het was het eerste stuk vlees in weken. Hij zei dat ze er vanavond een braadstuk van moest maken.